

УДК 070(477)(091)

Ігор Срібняк

ПРЕСА ІНТЕРНОВАНИХ ЧАСТИН УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1919-1921 рр.)

У статті здійснено спробу реконструювати історію видання пресових органів Української галицької армії після інтернування окремих її частин у таборах Чехословаччини у 1919-1921 рр. Особливу увагу приділено висвітленню патріотично-виховного впливу видань «Голосу Табора» і «Український скиталець» на вояцтво УГА.

Одним з наслідків військової поразки УГА у двобої з польськими військами у 1919 р. стало те, що окремі українські відділи були змушені перетнути чеський кордон, після чого їх особовий склад було інтерновано у таборі Німецьке Яблонне. Чисельність української військової еміграції в Чехословаччині значно збільшилася у серпні 1920 р., коли сюди потрапила група генерала А. Кравса, а у вересні - жовтні того ж року до них приєдналися їхні земляки з італійського полону, старшини УГА з Відня, втікачі з польських таборів, незначна кількість цивільних осіб (у тому числі жінки і діти), українські старшини з Наддніпрянської України. Всі вони тимчасово зосереджувалися в таборах у Німецькому Яблонному і Ліберцях, а в 1921 р. всіх військовиків УГА було передислоковано до табору Йо-зефов.

З самого початку інтернування політичний провід ЗО УНР і військове командування ук-

раїнської бригади в Німецькому Яблонному намагалися підготувати вояцтво до продовження у майбутньому збройної боротьби за державність України, і одним з найдієвіших засобів у досягненні цього стало налагодження культурно-освітньої роботи серед інтернованих силами членів «Просвітнього Клуба» (ПК). Складні умови інтернування нагально вимагали й ідейного згуртування військовиків УГА, причому найефективніше це завдання могли виконати лише власні друковані органи таборян, бо тільки вони були спроможні об'єднати інтернованих під гаслами самостійної і соборної України. Тому вже у вересні 1919 р. при ПК було створено редакційний комітет, заходами якого у жовтні 1919 р. у Німецькому Яблонному було розпочато видання ілюстрованого рукописного часопису «Голос Табора» (під редакцією четаря Осипа Залеського, пізніше - четарів Степана Ріпецького і Кругового). Тиражування перших чисел газети здійсню-

валося в кількох примірниках на шапірографі, а пізніше - літографічним способом.

Редакційний комітет у програмній заяві своє завдання визначив так: *«урухомлення духового життя в таборі», «спровадження його різнородних течій в одне русло», «виховування патріотичного духа серед того товариства, стоячи на становищі суверенності українського народу в його етнографічних границях», «внесення єдності і братерської дружби в товариство, здеморалізоване сварками і роздорами»* [1]. На думку голови ПК з січня 1920 р. Я. Яреми, ці *«світлі та молодецькі поривання гуртка людей, що відчували потребу поліпшення тодішнього духового стану»* інтернованого вояцтва УГА, начоно продемонстрували незламність українського народу, який навіть й в найтяжчий період моральної руїни відроджується завдяки натхненій громадській праці людей *«з новим запасом сил, зі свіжими високими почуттями, що повертають зруйновану цілість до нового життя»* [2].

Перше число «Голосу Табора» з'явилося 11 жовтня 1919р. Запросивши всіх таборян до співпраці в газеті, редколегія наголосила на тому, що часопис буде цілком безпартійним виданням, яке не може бути місцем *«для всяких висказів особистого гніву, нападів і сплетень»*. Редакція обіцяла друкувати *«усе, що тільки надається до друку: наукові розвідки, оповідання, образки з таборового життя, поезії, гумористику, анонси, як також: політичні вістки та відомості з рідного краю»*. На думку редколегії, це було потрібним для того, *«щоби розбудити письменницьке життя нашого табору та дати можливість (можливість. - Авт.) людям, що хочуть працювати на тім полі, поміщувати свої писані твори»* [3].

У першому числі часопису було надруковано й статтю *«Наша програма»* сотника К. Коберського, який від імені ПК запропонував відкрито оголосити *«війну всім егоїстичним інстинктам, бабському сплетнярству, моральному розкладові»*, що інколи виринало на поверхню табірної життя та негативно впливало на моральний стан окремих військовиків УГА. З цією пропозицією голови ПК була цілком солідарна й редколегія газети, яка закликала всіх таборян до безкомпромісної та рішучої боротьби з тими, хто поширював у таборі неперевірену інформацію про ситуацію в Україні: *«Люди, що розсівають такі вісти, ще гірші ворога, це правдиві злі духи табору; таких належить поборювати на кожнім кроці, належить їх морально нищити»* [4].

У ще одній публікації - «Наш народний університет» було висвітлено діяльність цього важ-

ливого для всього інтернованого стрілецтва УГА загальнотабірного освітнього осередку, визначено труднощі його функціонування, які полягали у гострій нестачі лекторів, підручників, приміщень для навчання та загальній апатії вояцтва [5]. Взагалі редколегія часопису надзвичайно уважно аналізувала всі прояви просвітнього руху в таборі, докладно інформуючи про роботу різних курсів та табірних шкіл, що, у свою чергу, сприяло збільшенню числа їх слухачів [6]. Практично у кожному числі табірної часопису містилися окремі статті та замітки про діяльність табірної театру, роботу драматичних курсів, рецензії на окремі вистави, а саме: «Сватання на Гончарівці» Квітки-Основ'яненка, «Наталка Полтавка» Котляревського, «Соколики» Цеглинського, «Учитель» І. Франка та ін. На шпальтах часопису друкувалися й поетичні твори таборян, у т. ч. Т. Ковалю «На широких ланах», В. Копача «Українська билина ХХ ст.» та ін. [7]

У кінці 1919 р. редакція часопису, маючи на меті *«удержування на відповідній висоті нашої газети, яка має бути органом просвітнього та взагалі ідейного життя 5000 Українців-емігрантів та документом нашої збірної думки»*, знову закликала таборян до тісної співпраці, запропонувавши надсилати оригінальні статті на суспільно-політичні та національні теми, огляди культурно-просвітнього руху в таборі, спомини з фронту, поезії самих інтернованих - *«одним словом усе, щоб було б образом усіх ідейних і культурних поривів та переживань нашої еміграції»* [8].

Неупереджений аналіз матеріалів табірної часопису дає змогу зробити висновок, що його редколегія завжди дотримувалася своїх програмних засад. На його сторінках знайшли своє віддзеркалення *«настрої, праця, орієнтації і духовий стан бригади»*, були тут *«здорові статейки проти бездушності, зневіри й ледарства»*, містилися заклики проти тих, хто збирання коштів для полонених у Польщі називав *«тягарем або жебраниною, проти ганебного утікання стрільців до краю; проти того Івана Рила, що слухає, ширить і вірить нашештам Денікінських агітаторів і т. д.»* На шпальтах часопису друкувалися жартівливі сатиричні вірші й статті, вміщувалися світлини військовиків УГА на фронті й в таборі, були тут *«образки з польського полону, вісти з України, інколи ілюстровані дотепними рисунками, огляди культурної праці в таборі, театральні звіти і т. ін.»* [9].

«Голос Табора» мав значний вплив і на перебіг подій в іншому таборі інтернованих військ УГА - в Ліберці, який було створено наприкінці літа 1920 р. Маючи за взірць стан справ у Ні-

мецькому Яблонному, провід Культурно-просвітнього кружка (КПК) цього табору з самого початку зрозумів необхідність заснування власного табірнього друкованого органу і, виходячи зі своїх статутних положень, одразу вжив для цього відповідних заходів. Після припинення видання «Голосу Табору» (у зв'язку з ліквідацією табору в Німецькому Яблонному та передислокацією його мешканців до Йозефова) вже на початку листопада зусиллями КПК було розпочато друкування іншого табірнього органу - часопису «Український Скиталець» [10].

Перше рукописне число «Українського Скитальця» за редакцією поручника М. Левицького вийшло 1 листопада 1920 р. кількістю 468 примірників. Редколегія часопису поставила собі за мету *«зібрати все те, що пережила наша Укр[аїнська] Гал[ицька] Армія від першого падолиста 1918 року, скитаючись по широкому селу»*. Газета пообіцяла вести хроніку подій минулого й сучасного, вмішувати спогади безпосередніх учасників бойових подій, і у такий спосіб зберегти безцінні факти для витворення об'єктивної історії УГА. У своєму зверненні до табірнього загалу редакційна колегія особливо наголосила на цій обставині, відзначивши доцільність та необхідність ясного розуміння нащадками *«чим батьки їх помилились»*, але водночас усвідомлення того *«чому в[они] помилились»* [11].

Часопис повною мірою виправдовував своє функціонування як своєрідного табірнього щоденника, на шпальтах якого постійно фіксувався перебіг усіх найважливіших подій у житті інтернаціонального вояцтва; у ньому регулярно приміщувалися звіти різних секцій, курсів та установ Культурно-просвітнього кружка, касові розрахунки витрат «Самопоміч»; друкувалися оповіщення, оголошення, списки жертводавців, листування тощо. Часто на сторінках часопису друкувалися й матеріали з історичної тематики, зокрема, у статті «Галичани в Києві перед 300 літами» архіваріуса історичної секції КПК поручника Я. Пастернака було простежено традиційні культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянщиною та проаналізовано внесок галичан у культурний розвиток всієї України [12].

Після ліквідації табору в Ліберці всіх інтернованих вояків УГА було зосереджено у таборі Йозефов. За короткий час спільними зусиллями колишніх мешканців Німецького Яблонного і Ліберця на новому місці у повному обсязі було відновлено діяльність різних курсів, гуртків, шкіл, секцій, читальні та бібліотеки, робота яких спрямовувалася Культурно-просвітнім кружком

(КПК). У таборі продовжував видаватися «Український Скиталець» (головний редактор - поручник Я. Голота), який у 1921 р. виходив неперіодично загальним накладом 400 примірників. Значна частина накладу кожного числа часопису (180 пр.) реалізовувалася у таборі через крамницю КПК, решта розсилалася поза межі табору в різні європейські країни [13].

На початку лютого 1922 р., у зв'язку з від'їздом Я. Голоти на студії, за ініціативою КПК 3 березня було створено нову редколегію часопису в складі поручника П. Будза, четарів І. Мельницького і М. Дольницького [14]. (З 1 листопада 1922 р. редакцію часопису було перенесено до Відня, де він перетворився на орган всієї військової еміграції ЗУНР). Скрутні обставини табірнього існування обумовили ту обставину, що до 4-го числа (ч. 1-2 за 1920 р. і ч. 3 за 1921 р.) часопис спочатку з'являвся у рукописному вигляді, а потім (до 9-го числа) друкувався на машинці, і тільки з 10-го числа (листопад-грудень 1921 р.) він починає виготовлятися у таборі Йозефов на професійному поліграфічному рівні. Внаслідок того, що видання «Українського Скитальця» було збитковим, його редакція впродовж всього терміну «табірнього» існування отримувала дотації від КПК у межах 2000 чes. крон [15].

У цей час помітне місце у роботі редколегії табірнього часопису займала робота по збиранню різних матеріалів та документів, що мали увійти до «Історичного Альманаху», видання якого мало бути незабаром розпочато з тим, щоб зберегти *«пам'ять наших визвольних змагань»*. Для запровадження певної схеми опрацювання зібраного матеріалу було запропоновано 70 тем (з історії УСС, процесу постання ЗУНР та ін.). Ця важлива акція постійно була в центрі уваги редакції «Українського скитальця», яка на шпальтах часопису закликала збирати ці надзвичайно цінні матеріали. *«Нехай наш Історичний Альманах, - зазначалося у ньому, - стане правдивим джерелом для майбутніх істориків та основою для наукових дослідів і нехай він стане живим свідком нашої традиції [...]»* [16].

Ці заходи сприяли надходженню нових матеріалів різного характеру, які розглядалися спеціальною оціночною комісією Історичної секції КПК у складі голови КПК І. Мельницького, голови історичної секції КПК М. Дольницького, архіваріуса С. Пастернака, редактора «Українського скитальця» П. Будза, четаря І. Медведа і поручника К. Купчанка. Активну участь у підготовчих заходах до видання книги брала редколегія «Українського скитальця», яка звертаючись до загальновідомого вислову - *«Еміграція - це про-*

ба сили кожного народу» у одному з чисел табір-ного часопису підкреслювала, що ця книга має стати «вірним показником нашої вартости, нашої внутрішньої сийї. Має вона бути рахунком нашої національної совісти й як така, дороговказом і [...] важною пересторогою для нас та цінним матеріалом для будучих поколінь. Стане вона звеном нерозривного спасення нас зі світлою традицією нашого народу [...] й грімкою сурмою, що невпинно зватиме нас і будучі покоління до бою за свободу й велич нашої Вітчизни» [17].

У центрі уваги співробітників «Українського Скитальця» завжди були мистецькі шукання колективу табірної театру. На одну з його вистав - «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемівського, що стала особливо помітною віхою в житті табору, часопис відгукнувся схвальною рецензією, в якій було проаналізовано творчий доробок колективу артистів-аматорів та визначено його роль у табірному житті інтернованого вояцтва. На думку редакції «Українського скитальця», діяльність театральної секції мала велике значення для всього табірної загалу, підтримуючи інтернованих у тяжку годину. Театр зменшував «їхню тугу за рідним життям, за рідними сторонами, рідною піснею, звичаями», а також вчив «життя емігрантів, ушляхотнював їхню душу, сталив і гуртував їхнього духа та вказував їм правдивий шляху довгому скитанню» [18].

Всі числа «Українського скитальця» (особливо тоді, коли часопис видавався у рукописному та машинописному вигляді) були багато ілюстровані силами інтернованих (С. Ніжанківським, В. Чарнецьким, І. Іванцем, Л. Ліщинським, С. Пастернаком та ін.); пізніше редакція надавала перевагу світлинам (авторства О. Демчука, О. Балицького, І. Рибачака та ін.), що виготовлялися на обладнанні Фотографічної секції КПК. Упродовж свого існування часопис мав різний наклад (від 400 до 1000 прим.) і у червні-жовтні 1922 р. активно розповсюджувався поза табором, зокрема в Чехословаччині (347 примірників), Канаді і США (221), Німеччині (22), Австрії (51); по кілька примірників «Українського скитальця» його редакція надсилала до Югославії, Болгарії, Румунії, Франції, Норвегії, Італії, Болгарії та ін.; ще 32 примірники безкоштовно передавалися до кількох архівних закладів та університетів [19].

Проте найбільшу прихильність часопис здобув у середовищі стрілецького УГА, які працювали у складі робітничих команд. Це пояснювалося тим, що «Український скиталець» став на початку 20-х рр. чи не єдиним інформаційно-духовним сполучником між цими осередками української військової еміграції в ЧСР. Вояцтво УГА

вбачало в ньому «дзеркачо своєї душі» та відчувало у часописі «дух УГА». І редакція була свідомо цього надзвичайно відповідального завдання, поставивши собі за мету витворити з інтернованих вояків «борців, що силою духа, гартом волі нову українську віру сотворять» [20]. На думку відомої дослідниці табірної преси Н. Сидоренко, «Український скиталець» свідомо й послідовно намагався зберегти для майбутніх поколінь кожен найменшу подію на шляху до незалежності України, дбаючи про згуртування на чужині всіх українців - і галичан, і наддніпрянців у єдину незбориму націю, що мала спільні завдання і загальну мету - соборну державу [21].

На жаль, у середовищі вояцтва УГА не було належної єдності та згуртованості, що обумовлювалося як досить складними умовами табірної існування, так і внутрішніми протиріччями між окремими військовиками, які належали до різних політичних течій та груп. Командування інтернованих українських військ в Чехословаччині активно протидіяло всім спробам внести розбрат у лави УГА. Разом з тим і самі військовики УГА, у своїй переважній більшості, продемонстрували високі моральні якості, не піддавшись на агітацію жодної з цих сил. Одним із засобів зміцнення єдності галицького вояцтва стало видання табірних часописів, які великою мірою спричинилися до витворення цілої своєрідної стрілецької ідеології та культури. Будівничими цієї ідеології були кращі представники старшинства УГА, які активно співпрацювали у табірних органах, і в такий спосіб зуміли зміцнити національно-патріотичні переконання інтернованого українського вояцтва.

Поява табірних часописів свідчила про високий освітній потенціал їх редакторів та розуміння ваги друкованого слова військовим і політичним проводом ЗОУНР. Серед усіх табірних осередків часописи чи не найбільш ефективно впливали на інтерноване українське вояцтво, охоплюючи найвіддаленіші від таборів робітничі команди УГА.

Видання табірних часописів було лише одним з шляхів привернення уваги чеського суспільства і світового співтовариства до проблем інтернованих українських військовиків та тих високих ідеалів, які послідовно й непохитно відстоювало вояцтво УГА на еміграції. Разом з тим воно стало свідченням високого рівня самоорганізації українців на чужині, які з самого початку свого еміграційного життя зробили все для збереження себе як частини українського етносу, тимчасово відірваного від свого ядра внаслідок приєднання Польщею галицьких земель.

- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України) - Ф. 3520. - Оп. 2. - Спр. 468. - Арк. 22.
- Україна в таборі. Огляд культурно-просвітної діяльності від червня 1919 р. до червня 1920 р. в таборі Української Бригади (Німецьке Яблонне) / Списав сот[ник] Я. Ярема. - Бм., 1920. - С. 42.
- Від редакції // Голос Табора. - Німецьке Яблонне, 1919. - 11 жовтня. - Ч. 1. - С. 1.
- З таборової політики / У Там само. - С. 7-8.
- Наш народний університет // Там само. - С. 3-5.
- Заїський О. Українська Бригада в Німецьким Ябліннім у ЧСР // Вісті комбатанта. - Торонто, 1976. - Ч. 1. - С. 49.
- Україна в таборі... - С. 43.
- Від редакції // Голос Табора. - 1919.-28 грудня. - Ч. 9-Ю. - С. 11.
9. ЦДАВО України. - Ф. 3520. - Оп. 2. - Спр. 468. - Арк. 23.
  10. Докладніше про історію видання часопису див.: Сидоренко Н. Відчакнута від рідного дерева галузка. (Таборовий часопис «Український скиталець» (Ліберці-Йозефов-Відень, 1920-1923) та його значення у формуванні національної громади у Чехії) / 7 Вісник Київського ун-ту ім. Тараса Шевченка. Журналістика. - К., 1997. - Вип.5. - С. 68-79; *ї ж.* Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч. - Ч. II. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924). - К., 2000; *ї ж.* «Задряпане життя» українських часописів на чужині (1919-1924). - К., 2000.
  11. Український скиталець. - Ліберці. - 1920. - Ч. 1. - С. 2.
  12. Там само. - 1921. - Ч. 8. - С. 1517.
  13. Звіт праці Виділу секцій, курсів і установ Культурно-просвітнього кружка укр. військ, табору в Йозефові за час від 24. червня до 30. листопада 1921 // Український скиталець. - Йозефов, 1922. - Ч. 12. - С. 19-23.
  14. Український скиталець. - Йозефов, 1922. - Ч. 12. - С. 18; З життя-буття в таборі в Йозефові // Там само. - Ч. 13. - С. 7.
  15. З життя-буття в таборі в Йозефові // Там само. - Йозефов, 1922.-Ч. 18.-С. 9.
  16. Пришляк В. Історико-просвітницька діяльність інтернованих стрільців УГА в Чехословаччині // Українська еміграція: історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. - Львів, 1992. - С. 302-303.
  17. До еміграції земель З.У.Н.Р. // Український скиталець. - Йозефов, 1922. - Ч. 16. - С. 14.
  18. Запорожець за Дунаєм // Український скиталець. - Йозефов, 1922.-Ч. 17.-С. 8-9.
  19. ЦДАВО України. - Ф. 3521. - Оп. 2. - Спр. 145. - Арк. 13, 16; див. також: Український скиталець. - Відень, 1923. - 4.5(27).-С. 53.
  20. Там само. - Ч. 1 (23). - С. 4; Ч. 5(27). - С. 54.
  21. Сидоренко Н. Відчакнута від рідного дерева галузка... - С. 72.

Ihor Sribnyak

THE PRESS OF THE INTERNED MILITARY UNITS OF THE UKRAINIAN GALYTSKA ARMY IN THE CZECH REPUBLIC (1919-1921)

The attempt to reconstruct the history of the Ukrainian Galytska Army media outlets after the integration of its detached parts in the labor camps of Czechoslovakia during 1919-1921 is made in the article. Special attention is paid to the role of the newspapers: «Golos Tabora» (Voice of the camp) and «Ukrayinsky skytalets» (Ukrainian wanderer) in the spread of patriotic attitudes among the Ukrainian Galytska Army soldiers.